

KÜRESELLEŞME VE ULUSÖTESİ ŞİRKETLERİN (TNCs) YENİ AÇILIMLARI

Mehmet ŞİŞMAN

Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Yardımcı Doçent Dr.

GLOBALIZATION AND NEW EXPANSIONS OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS (TNCs)

Abstract: It is necessary to understand the structure of TNCs and non financial Internationalization of capital that research Foreign Direct Investments. There are three stages in the world economy in terms of internationalization: classic division, new division of labour and globalization era. In the classical division era, imperialism had been taken raw material (as an commodity) from the less development countries. After that, at the new division and globalization stages, cheap labour, technical possibilities and transport and communications system are determined in the world economy. After the globalization process, many statistics show that TNCs are centralized because of competing with themselves and intensified because of being invested in computer, biotechnology and telecommunications.

Keywords: TNCs, Division of Production, Globalization.

KÜRESELLEŞME VE ULUSÖTESİ ŞİRKETLERİN (TNCs) YENİ AÇILIMLARI

Özet: Ulusötesi şirketlerin (TNCs) geçirdiği evrim ve küreselleşme sürecindeki farklılaşan faaliyetleri bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Klasik işbölümü, yeni iş bölümü ve küreselleşme olarak üç temel devrede özetlenebilecek olan TNCs evrimi küresel aşamada yeni açılımlar sergilemiştir. Klasik işbölümü evresi emperyalizm uygulamalarının gözlemlendiği hammadde kaynaklarının gelişmekte olan ülkelerden devşirildiği dönemdir. Yeni işbölümü ve ardından küreselleşme aşamasında ise temel olarak ucuz işgücü, teknik olanaklar ve ulaşım ve iletişim teknolojileri belirleyici olmuştur. Elde edilen bulgulara göre, TNCs şirket ele geçirmeler ve birleşmeleri (evlilikler) uluslararası merkezleşme göstergesi olurken, bilgisayar, biyoteknoloji ve iletişim teknolojileri alanlarındaki yatırımların yığılması ise uluslararası yoğunlaşma düzeylerini göstermesi açısından küreselleşme sürecindeki dikkat çekici unsurlardır.

Anahtar Kelimeler: Ulusötesi Şirketler, İşbölümü, Küreselleşme.

I. ULUSLARARASI İŞBÖLÜMÜ VE ULUSÖTESİ ŞİRKETLER (TNCs)

Dünya Ekonomisi'ndeki gelişmelere paralel olarak ulusötesi şirketlerin evrimi uluslararası işbölümü içinde üç tarihsel aşamada inceleyebilir: klasik işbölümü, 'yeni' işbölümü ve küreselleşme. Klasik işbölümü ilk olarak, sanayileşmiş merkez ülkelerin gelişmekte olan çevre ülkelerden hammadde ithalatında büyük çapta artış getirmiştir. Merkez ülkeler bu hammaddeleri sanayilerinde kullanarak, ürettikleri işlenmiş metalleri tekrar çevre ülkelerine ihraç etmişlerdir. Klasik işbölümü evresinde zaman içinde bazı çevre ülkeleri bu bağımlılık ilişkisini kırmak için ithal ikamesine dayalı sanayileşme modelini geliştirdiler. İki dünya savaşı arasında özellikle Latin Amerika ülkeleri, Türkiye ve bazı Asya ülkelerinde uygulanan klasik işbölümü; esas olarak tek tek ülke içindeki sanayilerin ithal mallarına olan bağımlılığını azaltmayı öngörüyordu. Böylece adı geçen çevre ülkeleri kendi sanayi malları ithalatını belli bir düzeye kadar azalttılar. Bununla birlikte çevre ülkelerin makine ve diğer sermaye malları ithalatı açısından sanayileşmiş merkez ülkelere bağımlılığı devam etti [1]. Bu olgu; hem merkez ülkelerden bazı şirketlerin çevre ülkelerindeki

yerel bağlantılarını geliştirmeyi, hem de görece daha sanayileşmiş ülkelerin diğerlerine kredi biçiminde sermaye ihracını gerektiriyordu.

• 1960'lı yılların ortalarından itibaren dünya ekonomisi'nde klasik işbölümünün yerini alan yeni uluslararası işbölümü birtakım farklılıklar içermekteydi. Dünya Ekonomisinde para ve sermaye piyasaları kredi mekanizmasını işletecek bir sisteme bağlanmıştır. Bretton Woods sistemi de denilen para sistemi 1945-1973 arası finans piyasalarını ABD doları üzerinden yönlendirmek istedi ve bir yere kadar başarılı oldu. 1958'de Batı Avrupa'da ülkede yerleşik olmayanlara geçerli olan kısmi konvertibiliteye ve 1961'de sözkonusu ülkelerde yerleşik olanların tümüne geçerli olan tam konvertibiliteye geçildi.

Ardından 1964'de Japonya'da yen'in konvertibilitesine karar verildi. Bu finansal gelişmeler hem Avrupa dışındaki dolar varlığına (Eurodolar) bir alternatif olarak hem de yeni uluslararası işbölümünün alt yapısını oluşturacak derecede önemliydi [2]. Ayrıca 1960'lı yıllardan itibaren merkez ülkelerde yükselen ücretler üretimde maliyetleri artırıcı bir unsur olarak devreye girdi. Uluslararası maliyetleri ve rekabeti aynı

düzeyde tutmak için çevrede uluslararası yatırımlara girişmek şart oldu.

Böylece 'yeni' uluslararası işbölümü; emeğin daha ucuz olduğu ülkelerde üretimin parçalara bölünebilmesi yani üretimin bazı parçalarının başka yerlerde yapılabilmesi gibi teknik olanakları kullanmayı gerektirdi. 1960'lı yılların ortalarından itibaren Brezilya ve Meksika'dan başlayarak 1980'lerde doğu Asya ülkelerinde önce ABD'nin daha sonra Batı Avrupa ve Japon kaynaklı ulusötesi (TNC) ya da çok uluslu (MNC) şirketlerin yatırımları önemli ölçüde artırdı. Gidilen ülkelerdeki doğrudan yatırımları yönlendiren ulusötesi şirketler bu ülkelerdeki ucuz işçiliğin maliyet düşürücü avantajıyla, gerek hammadde kaynaklarını gerekse yarı işlenmiş metalleri merkez ülkeye ithal ediyor, oradan da işlenmiş olarak diğer merkez ve çevre ülkelere ihraç ediyordu [3]. Aynı zamanda 1950-1985 arası dünya nüfusu 2,5 milyardan 4,85 milyara geldiğinden, nüfus artışı ve göçler bu sistemin hem üretim hem de tüketim ölçeğinin genişlemesine yardımcı oldu [3]. Fakat genişleyen uluslararası üretim ulusötesi şirketler için hem aşırı üretim ya da eksik tüketim problemini hem de vergiler ve diğer kısıtlamalar gibi problemleri getirdi. Vergi problemini aşmak isteyen ulusötesi şirketler endüstri içi ticaret (intra-industry trade) uygulamasını geliştirdiler. 1980'lerde toplam uluslararası ticaretin üçte biri endüstri içi ticaretti. Böylece Transfer fiyatlaması yoluyla aynı şirketin farklı ülkeler arasındaki ticari ilişkileri gündeme gelmiş oluyordu. Gerek finans piyasalarındaki artan uluslararasılaşma eğilimi gerekse 'vergi cennet'lerinin (tax heavens) varlığı 'yeni' uluslararası işbölümü evresinde ulusötesi şirketlerin transfer fiyatlamasını kolaylaştıran ve gelişimini hızlandıran unsurlar olmuştur. Bu finansal unsurlar küreselleşen dünya ekonomisinde ulusötesi şirketlere yeni açılımlar getirecek olan gelişmelerin nüvelerini oluşturmaktadır.

II. KÜRESELLEŞEN DÜNYA VE ULUSÖTESİ ŞİRKETLERİN DEĞİŞEN YAPISI

Ulusötesi şirketler açısından küreselleşme kuşkusuz yeni fırsat ve avantajlar getirmiştir. İlk olarak küreselleşmenin teknolojik altyapı sağlayıcı avantajları önemli olmaktadır. 1980'lerin ortalarından itibaren, ulaşım ve iletişim sistemindeki dünya çapındaki gelişmeler uluslararası işlem maliyetlerini önemli ölçüde düşürdü. Ayrıca serbestleşme ya da kuralsızlaştırma (deregulation,) yani meta ve sermaye dolaşımının önündeki düzenlemelerin değiştirilmesi ya da devre dışı kalmasıyla; hem ulusötesi şirketlerin transfer fiyatlamasını farklı bir biçimde işletmeye başladıkları hem de ek olarak yeni avantajlar elde ettikleri gözlenmiştir. Tablo.1'den izlenebileceği gibi, 1991-2003 arasında dünya ekonomisinde ulusötesi şirketler lehine yapılan yabancı sermaye düzenlemelerinde giderek artış gözlenmektedir. Ayrıca yatırım rejimleri aynı yıllar içinde

iki kat oranında değiştirilmiştir. Bu olgu 90'lı yıllarda küreselleşmenin ulusötesi şirketlere ulus-devletler tarafından sunulan yatırım avantajlarının boyutları hakkında bize önemli fikir vermektedir. Birleşmiş Milletlerin verilerinden oluşturulan tablo 1'den anlaşılacağı üzere, 1991'de 36 yatırım değişikliği yapan ve bu yatırımlar için 82 düzenleme değişikliğine giden dünyadaki ülkeler (ulus-devletler) giderek artan ölçüde yatırım değişikliğine başvurarak 2003 yılında 244 değişikliğin 220'sini doğrudan yabancı sermayenin ülkelerine gelmesi için yapmış bulunmaktadır. Bu tablodan, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygun ortam yaratmakla, ulusötesi şirketlerin faaliyetlerini kolaylaştırıldığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

**Tablo.1.Ulusötesi Şirketler:
Ulusal Düzenleme ve TNC Yatırımları
1991 - 2003**

Yıl	Yatırım Rejimindeki Değişimler	Düzenleme Değişimleri	Doğrudan yabancı sermaye lehine düzenlemeler
1991	36	82	80
1992	43	79	79
1993	57	102	101
1994	49	110	108
1995	64	112	106
1996	65	114	98
1997	76	151	135
1998	60	145	136
1999	63	140	131
2000	69	150	147
2001	71	208	194
2002	70	248	236
2003	82	244	220

*Kaynak: UNCTAD 2004 World Investment Report.
(http://www.unctad.org/en/docs/wir2004_en.pdf). [25 Şubat 2005] [4]*

Ulusötesi şirketlerin yaygın bir ağa sahip olmasını sağlamayı amaçlayan serbestleşme ve yeniden düzenleme uygulamaları sermayenin işgücü yanında, tüketicilere ve servislerine daha 'yakın' olmasını sağladı. 1990'larda Çok uluslu doğrudan yatırımlarda Kuzey Amerika'da ABD ve Meksika içindeki düşük ücretli bölgeler tercih edildi. Batı Avrupa'dan sermaye ihracı ise daha önceki genişlemede olduğu gibi Latin Amerika ve Doğu Asya'dan çok Doğu Avrupa'ya yönlendirildi. UNCTAD'ın düzenlediği Tablo-2 ve Tablo-3 verileri 1990'lı yıllardaki ulusötesi şirketlerin birleşmeleri, başka şirketleri ele geçirmeleri ve dünya çapındaki dağılımları konusunda önemli istatistikler sunmaktadır. Tablo-2'deki verilere göre dünyadaki tüm şirketlerin birleşme faaliyetleri 1981 yılından itibaren artış göstermekle birlikte 1990'lı yıllarla birlikte önemli bir ivme kazanmıştır. 2001 yılındaki şirket birleşmelerinin değeri 1990 yılının yaklaşık olarak üç katı düzeyindedir. Aynı

düzey sınır ötesi birleşme ve şirket satın almalarda da gözlenmektedir. Bu olgu bize aynı zamanda uluslararası rekabetin keskinleştiğini de göstermektedir.

Tablo.2. Dünya Geneline Şirket Birleşmeleri ve Şirket Ele Geçirmeleri (Mergers & As) 1980 – 2001

Yıl	Tüm Birleşmeler (milyar ABD \$)	Sınır Ötesi Birleşmeler (milyar ABD \$)	Toplam içinde yüzde olarak Sınır Ötesi Birleşmeler
1980	33.1	6.1	18
1981	153.5	35.9	23
1982	89.8	6.1	7
1983	149.5	16.4	11
1984	256.1	39.5	15
1985	352.3	32.0	9
1986	407.6	84.4	21
1987	464.4	128.8	28
1988	703.3	193.5	28
1989	729.4	218.8	30
1990	558.6	214.3	38
1991	438.3	115.3	26
1992	425.2	118.5	28
1993	521.4	146.5	28
1994	624.7	166.4	27
1995	1034.6	255.2	25
1996	1182.0	293.9	25
1997	1698.4	419.3	25
1998	2589.1	689.9	27
1999	3492.0	1151.6	33
2000	3419.8	1136.5	33
2001	1680.7	597.1	36

Kaynak: WorldWatchInstitute Graph by Tom Hale, July 2003 (http://www.globalpolicy.org). [15.01.2004] [5].

Ulusötesi şirketlerin küresel faaliyetlerini ölçmenin en bilinen yolu doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına (DYSY, FDI) bakmaktır. 1960'larda yıllık ortalama GYİH'nın iki katı büyüyen DYSY, aynı veri 1980'lerin ikinci yarısından itibaren beş katına yükselmiştir. 1990'lı yıllarda en çok doğrudan yabancı sermaye çeken ülkeler sırasıyla ABD, Avrupa, Çin ve diğer Asya ülkeleri ve Latin Amerika'dır. Tablo.3'den izlenebileceği gibi; 1997'de 3,4 trilyon dolar değerindeki yaklaşık 449.000 yabancı yatırımı yaklaşık 54.000 birbirine bağlı (yerel ağları, şubeleri ile birlikte) ulusötesi şirket kontrol etmiştir. Bu şirketlerin yaklaşık 44.000'i merkez kapitalist ülkelerdedir. Yine tablo.3'de belirtildiği gibi, çevre'de yani gelişmekte olan ülkelerde toplam yabancı yatırımların yarısından fazlası düzeyinde bağlı şirket

(230.000) sayısı ile karşılaşılmaktadır. Bu bağlı şirketlerin de 145.000'i Çin'de, 21.174'ü Latin Amerika'da ve sadece 330'u Afrika'dadır. Buna göre küreselleşme evresini kavrayan tablo 3 verileri bize ulusötesi şirket şubelerinin %90 civarının merkez ülkelerde olduğunu göstermektedir. Ulusötesi şirketlerin gelişmekte olan ülkelerdeki faaliyetlerinin de bayilik de denilen bağlı şirketler aracılığıyla yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlı şirketlerin tablo 3'e göre 1/3'ü Çin'de kalan diğer çevre ülkelerde bulunmaktadır.

Tablo.3. Ulusötesi Şirketler – Sayı ve Yerleşim 1997

Bölge	Bölgedeki şirket şubeleri	Bölgedeki yabancı bağlı şirketler
Dünya	53,607	448,917
Gelişmiş ekonomiler (merkez)	43,442	96,620
Gelişmekte olan ülkeler (çevre)	9,323	230,696
Avrupa Birliği	27,846	54,875
ABD	3,379	18,901
Japonya	4,231	3,014
Çin	379	145,000
Latin Amerika	1,109	21,174
Afrika	32	330

Kaynak: UNCTAD 1998 World Investment Report (http://www.globalpolicy.org). [15.01.2004] [6].

Yine Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünyanın en büyük 200 ulusötesi şirketi toplam küresel faaliyetlerin % 25'inden daha fazlasını yönlendirmektedir. Bu şirketlerin yıllık satışları gelişmekte olan 182 ülkenin yıllık ulusal geliri toplamını gölgede bırakmıştır. En büyük 200 ulusötesi şirketin 62 tanesi Japon, 53 tanesi ABD ve 23 tanesi Alman'dır. Söz konusu 200 ulusötesi şirketin sadece iki tanesinin merkezi gelişmekte olan (Çevre) ülkelerdedir. Tablo.4'den 1980'lerden 1997'ye küreselleşme evresi başlangıcında TNC'lerin varlıklarını, satışlarını ve gayrisafi üretim değerlerini sırasıyla altı, beş ve üç buçuk kat artırarak; 1945 sonrası 'yeni' uluslararası işbölümü evresinde yapılan dış yatırım faaliyetlerinin çok üstüne çıktıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca yine tablo.4'den TNC'lerin 1990'lardan itibaren giderek dünya katma değerini daha fazla oranda belirlemeye ve bunun doğal sonucu olarak yönlendirmeye başladıkları gözlenmektedir. Küreselleşmenin başlangıç evresi olarak

bilinen 1980'lerden 1990'ların sonuna kadar, TNC'ler satışlarını 4 kat, gayrisafi üretim değerlerini 4 kat ve varlıklarını 10 kat artırmışlardır. Aynı yıllarda TNC'lerin Dünya GSYİH içindeki katma değere sağladıkları katkı %5'lerden %7'lere gelebilmiştir. Aslında bu son veri bize bu dev şirketlerin, küreselleşme evresinde varlık, satış ve üretim düzeylerinde sağladıkları artış ölçüsünde dünya katma değerine katkılarının olmadığını da göstermektedir.

Tablo.4. Ulusötesi Şirketler – Bağlı Yabancı Şirketlerin Varlık, Satış ve Katma Değer Trendleri 1982-1997

Yıl	Varlıklar	Satışlar	Gayri Safi Üretim (Katma Değer)	Dünya GSYİH'sinin bir yüzdesi olarak Katma Değer
1982	1,869	2,440	559	5.3
1983	1,885	2,395	547	5.0
1984	1,965	2,632	573	5.1
1985	2,272	2,533	604	5.2
1986	2,878	2,842	755	5.5
1987	3,403	3,519	846	4.3
1988	4,027	4,180	1,017	5.7
1989	4,520	4,788	1,160	6.2
1990	5,625	5,204	1,394	6.4
1991	4,162	5,052	1,422	6.2
1992	6,300	5,325	1,411	5.8
1993	7,132	5,975	1,371	5.7
1994	8,361	6,624	1,574	6.1
1995	9,957	8,346	1,810	6.3
1996	11,156	8,851	1,950	6.8
1997	12,606	9,500	2,100	6.9

Toplam değerler (Milyar ABD \$)

Kaynak: UNCTAD 1998 World Investment Report
(<http://www.globalpolicy.org>). [15.01.2004] [6].

Günümüzde yirminci yüzyılın başına göre bu şirketlerin ilgi alanı daha fazla sanayiye ve hizmetlere kaymıştır ve gelişmekte olan ülkelere çok gelişmiş ülkelerin kendi arasında doğrudan yabancı sermaye

yatırımı gerçekleşmektedir (bu son olgu içi bkz. Tablo.3). 1996 yılındaki yabancı sermaye stokuna bakılırsa, stok kavramı (birikimli, yığılımlı) olarak dünya yatırımlarının dağılımı konusunda daha net bir fikir edinmek mümkün olabilir. Buna göre 3 trilyon dolarlık 1996 FDI stokunun beşte biri ABD topraklarındadır. Geri kalan değer 350 milyar dolarlık bölümü İngiltere'dedir. Arkadan açık farkla, 171 milyar dolarlık stokla Almanya gelmektedir. Japonya 18 milyar dolarla çok geridedir. Çin, Fransa, Kanada, Avustralya, Hollanda, Brezilya, İspanya ve Belçika 100 milyar dolarlık yabancı sermaye stokunun üstünde bir yatırım düzeyindedirler. Anlaşılacağı gibi gelişmekte olan ülkeler (aynı yıl Türkiye 6.2 milyar dolar FDI stokunda) bu listede geride kalmaktadırlar [7]. Dünya artık değerinin yeniden bölüşümü açısından yatırımlardaki bu eşitsiz dağılım dikkat çekicidir.

Öte yandan, 1990'lı yıllarla birlikte, tablo.5'den izlenebileceği gibi elektronik, iletişim, yiyecek içecek (turizm), otomotiv ve petrol sektörlerinde faaliyet gösteren ulusötesi şirket sayısında bir sıçrama gözlenmektedir. Bu sektörlerin, ağırlıklı olarak iletişim ve enformasyon teknolojisi altyapısındaki gelişmelerin de, etkisiyle genel olarak hizmetler kesimindeki faaliyetleri hızlandırdığı sonucu çıkarılabilir. Metal, ticaret, kimya (ilaç), ticaret, makine ve inşaat sektörlerinde ise ulusötesi şirket sayısı gerilemektedir. Bu gerilemelerde tablo.2'nin verileriyle de incelediğimiz gibi şirket birleşmelerinin ve ele geçirmelerin (M&As) etkili olduğunu belirtmek mümkündür. Ayrıca, tablo.6'daki veriler de göz önüne alındığında, 1988-1998 arasında iletişim, biyoteknoloji ve bilgisayar sektörlerindeki şirket birleşmeleri ve şirket satın almaları ilgili değerler ise, küreselleşme evresindeki sektör yoğunlaşmasıyla ilgili ilginç gelişmeler yaşandığını göstermektedir. Bu olgu da genel hizmetler kesimindeki yoğunlaşmayı açıklamaktadır. Zira UNCTAD raporlarında artık finans ve turizm gibi alt sektörlerin de yer aldığı hizmetler kesimindeki gelişmeler özel olarak işlenmektedir.

Öte yandan yeniden seçilmiş bazı gelişmekte olan ülkelere (Çin, Hindistan ve Doğu Avrupa ülkeleri) doğru bir yatırım atağı başladığı gözlenmektedir. Bunun nedenleri arasında, merkez ülkelerde düşen faiz oranları (aşırı birikim, durgunluk), çevrede yabancı yatırımlara ilişkin düzenlemelerin gevşetilmesi, gelişmekte olan ülkelerdeki (çevre) büyüme oranları, borçlanma sürecinde çevre ülkelerin finans yatırımlarını bir araç olarak kullanmaları (debt-equity swap) ve son olarak çevre ülkelerde son zamanlarda özelleştirilen şirketlerin satın alma fırsatlarıdır. Bu son amaç çerçevesinde çok taraflı yatırım anlaşması (MAI) gündemdedir. Bu anlaşmanın temel amacı yatırım yapılan ülkedeki ulusötesi şirketin mülkiyet haklarını daha da genişletmek ve o ülkelerdeki yerel firmalarla aynı kurallara tabi olmayı mümkün kılmaktır. Hükümet dışı organizasyonlar (NGOs) buna tamamen karşı çıkmaktadırlar. 1998'de ABD ve bazı Avrupa ülkeleri arasındaki MAI görüşmeleri yarım

kalmıştır. Sonuçlanamayan MAI görüşmeleri OECD tarafından tekrar gündeme getirilmeye çalışılmaktadır. Emek ve çevre standartları yeniden düzenlenerek insan haklarına dönük çalışan hükümet dışı organizasyonlar ikna yoluna gidilmektedir [8].

**Tablo.5.Sanayide en büyük 100 Ulusötesi Şirket
1990 ve 1996**

Sanayi	1990	1996
Elektronik	14	17
Kimya	18	16
Otomotiv	13	14
Petrol	13	14
Yiyecek İçecek	9	12
İletişim	2	5
Ticaret	7	4
Makine	3	2
Metal	6	3
İnşaat	4	3
Medya	2	2
Diğer	7	4

*Kaynak: UNCTAD 1998 World Investment Report
(<http://www.globalpolicy.org>). [15.01.2004] [6].*

**Tablo.6. Bilgisayar, Biyoteknoloji ve İletişim Sektörlerindeki
Birleşme ve Ele geçirmelerin Toplam Değeri
1988 & 1998**

Sektör	1988	1998
Bilgisayar	21.4	246.7
Biyoteknoloji	9.3	172.4
İletişim	6.8	265.8

(Milyar ABD \$)

*Kaynak: Securities Data Company 1999 (<http://www.globalpolicy.org>).
[15.01.2004] [9].*

IMF'nin tuttuğu istatistiğe göre, 1990'lı yıllarda 1997 yılı hariç günümüze kadar küresel cari işlemler hep açık vermektedir. 1995-2001 yılları arasında ortalama olarak 50 milyar dolar gerçekleşen cari işlemler açığına karşılık küresel finansal işlemler 86,9 milyar dolar fazla vermiştir. Aynı yıllarda 42,6 milyar dolar fazla veren doğrudan yatırımlar ulusötesi şirketlerin yatırımlarındaki sıçramanın boyutu hakkında bir fikir vermektedir [10]. 2000 sonrası dünya ekonomisinde DYSY (FDI) önemli

bir düşüş trendi gözlenmektedir. 2000'de 1,4 trilyon dolar olarak gerçekleşen Dünya DYSY, 2001'de 824 milyar dolar, 2002'de 651 milyar dolar ve son olarak 2003'de UNCTAD tahmini 653 milyar dolar'dır. Ancak bu düşüş önemli ölçüde Amerika kıtasında gerçekleşmiştir. Afrika ve Asya ve Pasifik bölgesinde önemli sayılmayacak ölçüde DYSY düşüşü gerçekleşirken, merkez ve doğu Avrupa'ya yapılan yatırımlarda toplam beş milyar toplam dolar artış gözlenmiştir [11].

III. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada ulusötesi şirketlerin klasik işbölümü yani kapitalizmin kitle üretiminin dünya çapında genişlemeye başlamasından bu yana geçirdikleri yapı değişikliği ele alınmıştır. Küreselleşen Dünya Ekonomisi ile birlikte uluslararası yatırımlarla ilgili düzenlemelerin ulusötesi şirketlerin lehine (deregulation) olanları giderek artmaktadır. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle şirket birleşmeleri ve ele geçirmelerinde de artış gözlenmiştir. Ayrıca, bu şirketlerin dünya çapında varlık ve satış hacimlerinde önemli artışlar sağlanmasına rağmen, yarattıkları katma değer aynı ölçüde artmamıştır. Nedenleri kapitalist üretimin doğasına içkin olan bu genişlemenin birkaç sonucu vardır. Birincisi, küreselleşmenin getirdiği yeni iletişim, enformasyon ve bilgisayar teknolojileri alt yapısıyla hareket eden ulusötesi şirketler arası rekabet oldukça keskinleşmiştir. Ayrıca bu oligopolistik yapılar yine mevcut altyapıyla müthiş bir merkezileşmeye doğru gitmektedirler. MAI gibi yatırım anlaşmaları yoluyla gelişmekte olan çevre ülkelerde, oralandaki emek maliyetlerinin düşük olması nedeniyle yatırım seferberliğine girişmektedirler [12]. Bu seferberliğin ilk işaretleri başta Çin olmak üzere, Brezilya, Meksika, Malezya, Endonezya, Arjantin ve Doğu Avrupa (Polonya, Macaristan, Rusya)'da yapılan yatırım ve bağlı şirket ilişkileridir. İkinci olarak ulusötesi şirketlerin belirli sektörlerde yoğun yatırım yaptıkları ve faaliyet gösterdikleri gözlenmektedir. İletişim, biyoteknoloji ve bilgisayar sektörlerindeki yoğunlaşma düzeyindeki artış, dolayısıyla daha fazla hizmetler ana sektörünü genişletmektedir. Bu gelişme, yani yoğunlaşma merkezileşmeyi de pekiştirecek boyuttadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Martinussen, J. (1997). *Society, State & Market*. London: Zed Books.
- [2] Spero, J.E. (1993). *The Politics of International Economic Relations*. London: Routledge.
- [3] Kenwood, A.G. & Lougheed, A.L. (1992). *The Growth of the International Economy*. London: Routledge.
- [4] UNCTAD. 2004 World Investment Report. (http://www.unctad.org/en/docs/wir2004_en.pdf). [25.02.2005].

- [5] WorldWatchInstitute Graph by Tom Hale, July 2003 (<http://www.globalpolicy.org>). [15.01.2004].
- [6] UNCTAD 1998 World Investment Report. (<http://www.globalpolicy.org>). [15.01.2004].
- [7] *The World Competitiveness Yearbook*. (1998). Lausanne (Switzerland): The IMD World Competitiveness Center.
- [8] Skidmore, D. & Lairson, T. (2003). *International Political Economy*. Toronto (Canada): Thomson.
- [9] Tables and Charts Transnational Corporations, Total Value of Mergers and Acquisitions in the Computer, Biotech, and Telecom Sectors. (1999). Securities Data Company. (<http://www.globalpolicy.org>). [15.01.2004].
- [10] IMF Committee on Balance of Payments Statistics, annual Report 2002 . (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2002/ar/bopcmt02.pdf>). [15.01.2004].
- [11] UNCTAD WorldInvest Report 2004 (http://www.unctad.org/en/docs/wir2004_en.pdf). Page 42, [15.01.2004].
- [12] UNCTAD Handbook of Statistics 2003, Part Six. (http://www.unctad.org/en/docs/tdstat28p6_enfr.pdf). [18.01.2004].

Mehmet ŞİŞMAN (mehmetsisman@hotmail.com) has a Ph.D. of Economic Development and International economics at Marmara University, Institute of Social Sciences. He is a lecturer and researcher of Economics at Marmara University. His research areas are international financial flows, internationalization of production, North-south relations to technological gaps and globalization.